

TÁJÉKOZÓDÁS

Sibestyén János

Egy lépés a tájékoztatási világrendszer létrehozása felé.

Unisist-konferencia Párizsban, 1971. okt. 4-9.

Négy évi előkészítő munka után, amelyet az UNESCO és az ICSU (a tudományos egyesületek nemzetközi tanácsa) közösen végzett, 1971 őszén került sor Párizsban arra az értekezletre, amely a tervezett tájékoztatási világrendszer jövőjéről döntött. Az előkészületek menetéről és problémáiról a magyar olvasónak a Könyvtári Figyelő 1971. évi 2. számában Kondor Imréné összefoglalása adott részletes képet. Ez a cikk joggal állapította meg: „A tudományos dokumentumok számának robbanásszerű növekedése halaszthatatlanná, a számítógép adta lehetőségek pedig... időszerűvé tették valamilyen központi, világméretű tájékoztatási rendszer kialakítását.” A probléma azonban az volt (a Harrison Brown vezette központi bizottság is erre keresett választ), hogy megvalósítható-e ez a rendszer, s ha igen, hogyan.

A fő nehézség abban áll, hogy több irányban kell megteremteni a világméretű összhangot, együttműködést:

- földrajzi vonatkozásban rengeteg áll a m kell, hogy együttműködjön, köztük igen nagyok és egészen aprók, gazdagok és szegények, fejlettek és fejletlenek,

- különféle tudományágak együttműködésére van szükség a kémiától a közgazdaságtanig, a kibernetikától a biológiáig, hiszen korunkat a problémák egymásba szövődése, az interdiszciplináris kutatások előretörése jellemzi,

- máris számos szervezet, intézmény, sőt üzleti vállalkozás stb. végez tájékoztatási munkát igen eltérő módszerekkel, de kialakult közönséggel; ezek eredményeit, érdemeit, érdekeit sem lehet semmibe venni.

Igy érthető, hogy a kérdés nem akörül forgott, kívánatos-e ez a rendszer, hanem, hogy lehetséges, megvalósítható-e (a „feasibility” volt a leggyakrabban használt szó).

Az előkészítést végző „központi bizottság” nemcsak komoly, alapos elemzést adott a jelen helyzetről, nem is csak programot dolgozott ki; munkájának legfontosabb eredménye végül is az volt, hogy a megoldás módjára is megfelelő javaslatot tett. A tájékoztatási világrendszer létrehozásához nem elégségesek a tudósok, sem a dokumentalisták, de még ezek szervezetei sem: a rendszert csak kormányközi megállapodással lehet megteremteni. Így az októberi konferenciára maguk a kormányok kaptak meghívást; természetesen képviselték magukat a legfontosabb nemzetközi szervezetek is (ICSU, FID, IFLA stb.). Együttesen 240 résztvevője volt a megbeszéléseknek, ez a 240 delegátus 83 államot és 39 nemzetközi szervezetet képviselt. A magyar küldöttség 5 tagból állt, vezetője Duzs János, az OMF B főosztályvezetője volt (16 delegációnak volt miniszteri rangú vezetője).

A konferencia, amely az előkészítő bizottság vezetőjét, Harrison Brownt választotta elnökévé, s amelyet az eltérő politikai felfogások ellenére az államok (pl. a Szovjetunió és az Egyesült Államok) jószándéku együttműködése, valamint a fejlődésben lévő országok nagy aktivitása jellemzett, három témakörben vitatta meg az eldöntendő kérdéseket:

- a) alapelvek,
- b) program,
- c) vezetés, irányítás.

ALAPELVEK

Emeljük ki mindenekelőtt, hogy a konferencia elején elhangzó általános deklarációk a terv népszerűsége, szükségessége mellett tettek hitet. Ritka eset nemzetközi értekezleteken az ilyen összhang, itt mindenesetre valamilyen felszólaló pozitíven nyilatkozott ebben az alapkérdésben, ami annak a jele,

hogy a rendszer megteremtése időszerű. Számos felszólaló kiemelte, hogy a kellő informálódás még a fejlett országok számára is megoldhatatlan feladat a jelenlegi formák között, fokozottan égető természetesen a fejlődő országok problémája.

Ami már most a konkrétumokat illeti, leszögezte a konferencia, hogy a tudomány eredményei az egész emberiségé, a tudományos igazság lényegéhez tartozik egyetemessége, — ebből következik, hogy minden népnek joga van a benne való részesedésre.

Leszögezte a konferencia a tudományos munka és az információ elválaszthatatlanságát is; a mai korban a magára hagyott, izolált kutató tehetetlen lenne. Így esik nagy hangsúly az UNISIST tervére. A szükséges információk elérését csak az egész világot átfogó szervezet biztosíthatja, amelyben minden partner ad is, kap is. Megfogalmazódott pl. az az alapelv, hogy legyen köteles minden ország indexelve rendelkezésre bocsátani saját szakirodalmát (ISO által előírt normák szerint, egységesen).

A terv tehát a kooperáción áll vagy bukik. Döntő jelentőségű ebben az értelemben, hogy az UNISIST nem az eddigi tájékoztatási szervezetek helyett igényel szerepet magának, nem egy nagyszabású „gründolásról” van szó, amely az eddigi referáló lapokat, adatközpontokat stb. feleslegessé tenné. Előlenkezőleg: azt a nagy tőkét, amely az információ terén eddig felgyűlt, sértetlenül meg kell őrizni, de a jövőben ökonómikusan, az erők szétforgácsolása nélkül kell dolgozni. Az UNISIST szerepe: egységbe fogni azt, ami már van, eltüntetni a hézagokat és biztosítani a kompatibilitást, egymás eredményeinek a hasznosíthatóságát. A tájékozódás égető szükséglet, de ma részben információs anarchia van; ezt kell felszámolni. Semmit sem hangsúlyozott a konferencia olyan gyakran és olyan erőteljesen, mint a kooperációt. Az UNISIST szinte egyenlő a kooperáció megszervezésével; szögezzük le mindjárt, hogy mind regionális vonatkozásban, mind az egyes tudományágak között, de elengedhetetlen az együttműködés az információ „termelői”, felhasználói és közvetítői között is. Igen biztató az az együttműködés, amely az előkészítésben az UNESCO

és az ICSU között máris megmutatkozott, ezt ki kell szélesíteni az „ENSZ-család” minden szervezetére (FAO stb.), továbbá minden fontos tudományos és dokumentációs szervezet (pl. FID) aktív részvételére.

Az együttműködés technikai feltétele az eljárások, módszerek szabványosítása. Ezért a szabványosítás az UNISIST tevékenységében központi szerepet kell, hogy kapjon. Mert mindaddig, amíg nem élünk azonos jelrendszerrel, amíg terminológiában, osztályozásban, bibliográfiai leírásban, rövidítések használatában stb. stb. más-más megoldásokat követünk, a munka összehangolása jószándék esetén is bajosan sikerülhet.

Másik alapvető feltétel a képzés. Világszerte óriási hiány van magas szintű tájékoztatási szakemberekben. Szükség van azonban a használók képzésére is.

Az alapelvek közé tartozik, hogy a komputeres korbán a tájékoztatási rendszer a számítógépek perspektívájában kell kialakítani. Komoly előzményekkel számolhatunk (MEDLARS, MARC stb.), az igazi fejlődés azonban a most következő években bontakozik ki. Annál inkább meg kell ismernünk mindent annak érdekében, hogy az információ átadásának és felhasználásának ezt a modern rendszerét világszerte (és egységesen) hasznosítani lehessen. Megfogalmazódott az az alapelv, hogy a gépi tájékoztatásban keletkező output legyen alkalmazható egyéb inputként; ez persze megint az egységes módszerekre utal.

Vannak általános központi feladatok, vannak tudományági feladatok. A sikerhez azonban elengedhetetlen, hogy minden államban jöjjön létre a megfelelő információs „infrastruktúra”, megint csak a belső összehangolás elve alapján. A partnerek munkájának belső megszervezése nélkül köztük a kooperáció egyszerűen ábránd.

Végül az alapelvek közt foglalt állást a konferencia amellelt, hogy a fejlődésben levő országokat kiemelten vegyék tekintetben. Ezeknek az or-

szágoknak a képviselői (elsősorban az afrikai és a latin-amerikai államok) maguk is állandóan hangsúlyozták különlegesen nehéz helyzetüket. A hiányzó szervek, intézmények, személyzet stb. megteremtése számukra mind az UNISIST problematikájához kapcsolódva jelentkezik.

Nem lenne reális a beszámoló, ha nem térnénk ki a problémákra is. A fentiekben lényegében egységes vélemény uralkodott, és ez igen nagy szó. Voltak azonban kérdések, ahol komoly nézeteltérések támadtak. Említsük meg ezek közül a leglényegesebbeket.

a) Milyen tudományokra terjedjen ki az UNISIST? Számosan javasolták, hogy az eredetileg javasolt természettudományos és műszaki területtől egészen a humán tudományokig terjedjen a feladatköre, magában foglalva – ez nagy hangsúlyt kapott – a mezőgazdaságot és az orvostudományt, de a társadalomtudományok legkülönfélébb ágait is. A végső döntés az lett, hogy az UNISIST a tudományok egészére kiterjedjen, de sorrendi különbség érvényesül: az elsőbbség az alap-természettudományoké és a technikáé, a humán tudományokra pedig folytatólag kerül sor („mihelyt ennek lehetősége meglesz”).

b) A konferencia elején kivehető volt egy olyan törekvés, hogy a tervezett világinformációs rendszer egy alapnyelvre épüljön, és ez az angol lett volna. A viták során azonban igen nagy erővel kapott hangsúlyt a többnyelvűség elve, végül a határozat is ezt az álláspontot tükrözi.

c) A szervezet jellege és hatásköre tekintetében is érezhetően eltérő álláspontok jelentkeztek. Számosan (Csehszlovákia, Hollandia, Kanada) támogatták az eredeti koncepciót, hogy az UNISIST a többi szervezet munkáját összehangoló, ösztönző szervként fejtsse ki munkáját. Ha pl. hézagok, hiányok vannak, nem az a feladata, hogy ezeket maga pótolja, hanem hogy kezdeményezze megszüntetésüket. Ezzel szemben számos fejlődő ország felszólalásából kicsendült, hogy erős, operatív szervet, jelentős saját pénzügyi alappal rendelkező szervezet igényelnek, amely tájékoztatási szervezetük kiépítését anyagiilag lehetővé teszi.

PROGRAM

A programot az előkészítő bizottság 22 ajánlása tartalmazza, amelyet mellékletként közlünk. Az ajánlások világos képet adnak azokról a tennivalókról, amelyek tíz év távlatában megvalósíthatók. A konferencia a koncepciót általában elfogadta, helyenként azonban fenntartások is jelentkeztek (pl. a 14. ajánlást illetően abban a tekintetben, hogy milyen jellegű és méretű legyen az információkra irányuló kutatás). Ebben az összefüggésben is érdemes azonban kiemelni, hogy a felszólalók mire helyezték a legnagyobb hangsúlyt.

Általános vélemény szerint az első feladat a szabványosítás. Ennek ki kell dolgozni a programját és fel kell kérni az ISO-t a közreműködésre.

Számos kérdésben (a telekommunikáció, a fordítások problematikája, az elemző központok és az adattárak kérdése, a magánvállalatok szerepe stb.) még előzetes vizsgálatok szükségesek a döntéshez. A tudomány egyetemességéből következőleg korszerűsíteni kellene ugyan a copyright szabályozását, de számos felszólalás szerint átfogóbb problémáról van szó: minden akadályt ki kell küszöbölni, amely az ismeretek szabad áramlását gátolja.

Gyakorlatilag is érvényt kell szerezni annak az alapelvnek, hogy a fejlődésben lévő országok felzárkózhassanak.

Érdemes megemlíteni, hogy egyes országok konkrét felajánlásokat is tettek az UNISIST-terv elősegítése érdekében. Így:

– a lengyel delegáció a lengyel kormány nevében helyet ajánlott fel egy nemzetközi tájékoztatásügyi képzési központ számára Katowice mellett (az épületkomplexum 650 hektárnyi területen fekszik, előadótermekekkel, laboratóriumokkal, audiovizuális berendezésekkel stb. van felszerelve, mellette befejezés előtt áll egy 200 személyes szálloda);

– a jugoszlávok felajánlották, hogy az 1. sz. ajánlás (a dokumentációs szolgáltatások számbavétele, nyilvántartása, akár nemzeti, akár regionális, akár

nemzetközi jellegűek ezek) megvalósítása érdekében eligazító központot létesítenek (itt említjük meg: a konferencián olyan tendencia is érvényesült, hogy az UNISIST szervek ne a fejlett országokban létesüljenek – hiszen az egyik fő cél épp a fejlődésben levő országok segítése),

– a francia kormány felajánlotta, hogy Párizsban nemzetközi központot szervez a periodikumok és sorozati kiadványok nyilvántartására.

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Hosszu, bonyolult viták után az irányítás tekintetében az a döntés született, hogy legyen

- ritkábban összeülő kormányközi konferencia,
- igazgatótanács, amelyet az UNESCO közgyűlése választ (a tájékoztatás kiemelkedő szakemberei közül),
- tanácsadó bizottság (tudósokból, mérnökökből és tájékoztatási szakemberekből) és
- titkárság.

Nagyobb vita az igazgatótanács létszáma körül bontakozott ki. Az eredeti előterjesztés – a munkaképesség érdekében – 12–14 főnyi testületet irányzott elő. A fejlődő országok azonban (nyilván kellő képviselőjük biztosítása érdekében) a nagy létszámú testületet javasolták. Végül is szavazás döntött, a fejlődő országok győzelmével: 18–23 tagú tanács fog létesülni.

Vitára adott alkalmat a tanácsadó bizottság összetétele is, ui. az eredeti javaslat itt csak a tudósok részvételét irányozta elő. Igen sok felszólalás emelte ki a tájékoztatási szakemberek nélkülözhetetlenségét, végül is a vegyes összetétel mellett foglalt állást a konferencia.

Sajátos módon különleges problémává vált a rendszer finanszírozásának a kérdése is. A Szovjetunió által javasolt megoldás, hogy az UNESCO saját erejéből biztosítsa a rendszer központi költségeit, általános egyetértésre talált. Mint-hogy azonban az UNESCO költségvetésének javasolt átrendezése csak korlátozott lehetőségeket nyújt, a fejlődő országok épp ezen a ponton léptek fel erőteljesen a tagországok külön hozzájárulása mellett és egy nagyarányú pénzügyi terv megalkotása érdekében.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy zárószavaiban az elnök (H. Brown) Kelet és Nyugat együttműködésének fontosságát emelte ki, ami nélkül célunkat nem is lehet elérni. A fejlődő országok kérdésével kapcsolatban kiemelte, hogy elvben mindenki egyetért e kérdés prioritásával, a probléma csupán az, honnan és hogyan lehet a szükséges összegeket előteremteni.

A végső döntés az UNESCO közgyűlés hatáskörébe tartozik. Az UNESCO főigazgatója, René Maheu azonban a konferencián kinyilatkoztatta egyetértését az UNISIST koncepciójával, s várható, hogy megvalósul a lényegre irányuló, nem túlméretezett és a tudományszervezés területén mégis fordulópontot jelentő terv.

SEBESTYÉN Géza